

Цвіте терен  
Оксана Кір'ян

Люба незчулася, як стала самотньою літньою жінкою в розкішній квартирі. Колись – показна донька генерала, розумна та цілеспрямована, вона бачила весь світ біля своїх ніг. А тепер – пустка. Одного дня, прибираючи у старій батьківській квартирі, Люба знаходить лист-покаяння, який написала мати Галина до своєї молодшої сестри Василюни. Ця сповідь перевертає все життя жінки, як багато років тому перевернулася доля тітки Василюни. Виявляється, Любина мати вкрала життя сестри заради власного щастя...

Оксана Кір'ян

Цвіте терен

© Кір'ян О. А., 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

\* \* \*

## Частина I

Лампочка блимнула тричі. І на селі вже всі знали: зараз вимкнуть світло. Василюна тихо зітхнула й дістала з полиці каганець, що стояв завжди напоготові. Сьогодні їй, мабуть, уже не вдасться закінчити платтячко для Люби. Вона не встигла купити керосин, а в каганці його залишилося зовсім мало – лампа ще вчора почала чадіти і закіптюжилась уся склянка. Забігалась Василюна у своєму господарстві, аж надвечір руки-ноги гудуть. Куди там ще до брудної склянки! Так і стоїть лампа з учорашнього дня, не протерта, лиховісно зачорнена сажею.

«Ой, недобре це... Кіптява – знак який поганий», – неприємно вколола Василюну думка, і хтозна, де й звідки взялася. Сама винна, береться за все, а нічого не встигає. Того й скручена в рурку стара газета так і залишилась без діла лежати біля брудної лампи. Безлад у господарстві – і в голові такий же гармидер.

А сьогодні? За своїми нескінченними клопотами у хаті та на городі (і все це до і після колгоспної роботи!) знову запізнилась у лавку. Продавщиця Наталка вже зняла свого заляпаного фартушка, йшла з величезним комірним замком зачинятися. Та зглянувшись на Василюну, затрималася заради неї. Але

все одно не дісталось Васишині керосину – Наталка сказала: розібрали, скоро привезуть. Коли – хтось. Скоро. Їм не кажуть. Васишина тоді хоч мила взяла, бо вдома вже ось-ось закінчиться. Наталка ще спокусила на якесь «туалетне» (ох і назва!) мило. Коштувало воно одне, що всі бруски простого. Зате пахло як, чутно навіть крізь цупку паперову обгортку, на якій намальовані сунички весело підморгували Васишині з-під зеленого листочка. Наталка сказала, що і на вигляд воно, як ягоди, – рожеве, а вже що пахуче! «Степану сподобається. Купуй, не пожалкуеш. Дивись, ще твій покусає, – додала вона зі сміхом. І зашепотіла на вухо: – Мій, як обнюхав мене після того мила, то такий був ласкавий, що вже ось третій місяць тут, – вона поклала руки на живіт, – від тієї ласки. Ото таке хитре мило!»

Василина йшла тоді додому і все зітхала – керосину ж не купила, а в неї ще стільки роботи за північ намічалось! Знову все залишиться не перероблене на завтра. І грошей як не було. Зате для дітей купила жменьку подушечок. Вони, іі дівчатка, такі маленькі ласунки, та й Василько, хоч і старшенький, а теж солоденьке полюбляє. Тож куди дінешся – купила, бо хочеться ж малечу порадувати. Кілька десятків яєць здала, хрону невеличке відерце накопала (перезимував – не змерз) – ото за ті гроші і купила дітям радості. Крейди теж треба було б взяти, щоб хату освіжити перед Паскою. Тільки все ніяк не назбирається достатньо шмаття, щоб віднести у магазин, а без такого обміну крейди не продадуть...

Хтось тихенько постукав у двері. Васирина здригнулася. Хоча чого їй боятися? Чоловік удома, тож їх не посміє ніхто скривдити – сама себе заспокоювала. Тільки все одно лячно, бо добрі люди о такій порі у гості не ходять, а як приходять, то частіше не з радісними звістками. Підійшла до чоловіка, що вже солодко спав, бо сьогодні був на бригаді ще зрання – навіть доярки й ті пізніше доїли корів. Поторсала легенько його за плечі. А як жаль будити, бо він же такий втомлений увечері прийшов, та хіба тільки сьогодні? А отой хтось знадвору вже не тихенько стукає – тарбанить. Ти ба, як нетерплячку гонить! Чи не трапилося справді чого?

– Степане, Степанчику, ану прокинься, там хтось до нас вистукується. То вийди, бо мені страшно.

Чоловік відразу ж і піднявся. Аж у цю мить і лампочка після нагадувань згасла до ранку – запалювати будуть уже о шостій. Степан пробуркотів ображено, що не дадуть батькові і відпочити по-людськи, та все ж узяв каганець і побрів подивитися, хто це о такій порі до них прибився.

Василина швидко запалила свічку від жару в печі. Добре, хоч іще не встигло згаснути. Бо вона сьогодні і з піччю теж припізнилася. Прибігла з роботи і прання затіяла, а то все ніяк на цьому тижні не видавалося: то на роботі допізна затримають, то задощило останнім часом. А сьогодні нарешті розгодилося – то й вона управилась-таки. Цілий двір навішала білизни. Опісля знову розпалювала піч, гріла воду для малечі, щоб усіх викупати. Спочатку двох маленьких своїх дівчаток, однакових янголяток, Любу і Люду, а тоді вже і старшенького Василька, школярика. Та поки викупала всіх, піч знову згасла, а ще ж треба, щоб і для чоловіка гаряча вода була, і в хаті щоб тепло пахкотіло. Тож довелося вже поночі йти до клуні ще за дровами.

Принесла в'язку, знову запалила піч і задумалась, бо дрова так швидко танули. Залишилася у клуні зовсім невелика купочка, а до справжнього тепла далеко, ще топоти і топоти треба. Доведеться знову на болото йти по

хмиз, та це вже завтра, після роботи. Замучилась вона із тим хмизом болотяним, бо у лісі ж не дають збирати, а на болоті ще дозволяють. Он Маруся Коваленкова, що живе на Луцівці, сама дитятко ростить, без чоловіка. Пішла у лісі збирати хмиз, а хтось побачив, доніс лісникові (І які ото тільки підлі люди бувають?!). А лісник у них – страшна людина (позаочі називали його Гайдабурою, бо злющий на весь світ і один, без сім'ї, тож і кидався на всіх, як розбійник на шляху). Так ревно сторожить колгоспний ліс, що жодної галузки звідти не дасть нікому винести. Остерігались і боялись усі його. Бо вже не один неборака штраф заплатив, та ще й доводилося довго відпрацьовувати ту нещасну в'язку хмизу. А гілочки все одно ж у лісі згниють, та людям вперто не дають нічого збирати. І чого? Отож увечері прийшов Гайдабур до Коваленків, Маруськи вдома якраз і не було, тільки мати, стара Коваленчиха, зі своїм онуком малесеньким. Прийшов, подивився на їхню убогу хатку своїми страшними очиськами, побачив маленьке худеньке дитя. А в домі холодно, нетоплено. Тільки-но збиралися під хмизом розпалювати, від якого більше диму, ніж тепла. Покрутився, нічого не сказав принишклій Коваленчиси, пішов геть.

А наступного дня привезли й вивернули Марусі Коваленковій посередині двору цілий віз дебелих дровиняк. Сказали, що голова розпорядився виписати. Ось тобі й лісник – ніби страшна людина. Не вгадаєш, що й думати про тих людей!

Учителям теж паливо привозять, а директорів навіть і вугілля підкинули. І фельдшера не зобидили. Бо вони ж люди освічені, особливі. В учительки їхньої, математички, так ні городу, ні курки на подвір'ї, кажуть, їхнє діло дітей навчати, а не в городі копирсатись. Хоча інші і копирсаються, і хазяйство мають. Та вчителям і фельдшеру держава гроші платить, купити можуть усе, не так, як Василю зі Степаном – самі палички у відомостях. Що зуміє заробити на базарі – ото й її.

Тільки журиться Василю: чогось на них і крихти того добра ніколи не падало, ніхто їм дров чи торфу задарма не дасть. Вона, як і всі інші колгоспні, шукає палива, де тільки можна: по ярках, гайках, на болоті особливо. То рогозу сухого, то очерету наламає. Минулорічні соняхи з картопляною гичкою всередині, що обкладали на зиму кругом хати, вона вже давно попалила. А хмиз потрібен. Бо дітей вона чи не кожного дня купує, не так як інші – ноги обітруть трохи, вмийуться, а чи не вмийуться, і спати. Ні, Василю своїх діточок викупувала, як качка утенят, сорочечки їм мало не щодня змінювала, замурзаною її малеча ніколи не ходила. Здоровенний чавун з нагрітою водою у неї завжди в печі – напихваті.

Свекруха все виказувала своїй невістці, що вона своєю запопадливою чистотою тільки хвороб на дітей приманує. Не можна маленьких стільки у воді мочити, а мило оте, воно ж яке вредне! Це ж діти, їм не дивно брудними ходити. Всі повиростали з того бруду – і нічого, а ця, бачите, коверзує: не так! А палива скільки ж задурно перевела на ту гарячу воду! Хіба її Степанко встигне ті дрова нарубати? Нерозумна у неї невістка та ще й з вибриками. І робити, як її старі люди повчають, не хоче. Послухати послухає, а повернеться і зробить усе по-своєму. Казала ж вона ще тоді Степану, як той тільки гуляти почав з Василюю: нащо тобі здалася ця менша Шульжина? Воно ж по ній видно, що жінки з неї доброї не буде: худа, гонориста, погляд не сумирний, а сестра її хто – забув? Ні, правду сказати, у хаті у неї чисто, обід завжди приготовлений, діти не голодні й не замурзані, як у інших. Та хіба тільки цим вимірюється хазяйновитість жінки? У людей городи он які! Вийдеш за хату – і не видно, де той город закінчується. Бо ж там і проса насіють, і пшениці, а хто і для табаку яку

грядку зоставить. Він зараз добре продається, а як стояти на базарі не хочеш чи ніколи тобі, то в кооперацію можна здавати, хоч і дешевше вийде, – а все ж копійка. Розумні й неліниві люди уміють дбати про свій добробут. А її син здибав ото таке «щастячко» на свою голову, прости Господи... Як подивитися на їхнє хазяйство – хіба у Степана з Василюю то город? Тьху! Клапоть якийсь обрізаний, а не город! І хазяйства живого мало: лише кури та качки бродять у загороді. У сараях худоба повинна валувати, а не луна ходити. А треба б же, щоб і не одна корівка мукала, і поросятко у сажі вередувало. А вони – хіба так добрі хазяї господарюють?

Василина завжди ніби й уважно слухала свекруху, що вже так любила повчати «недолугих хазяїв». Не сперечалася, не доводила свою правоту, з усім мовчки погоджувалася, та повертала діло по-своєму. Одне добре, що свекруха не з Василюю та Степаном жила. Ще, слава Богу, свекор не старий, хата у них своя, та й сім'я молодшого сина з ними. Нехай Ольга, молодша невістка, вислуховує та виконує оті повчання «мудрих старих людей». А вони зі Степаном якось самі собі дадуть раду – не діти ж малі...

\* \* \*

Василина нарешті прилаштувала свічку і тільки взяла до рук шитво, як почула з сіней радісний голос чоловіка:

– Та прохось уже, прохось, родичко.

Степан першим зайшов у хату:

– Ану, Василю, чи вгадаєш, кого це я тобі привів?

Та каганець попереду себе виставив, хто там за ним – не видно, ніч темна ховає.

Василина підійшла до нього:

– Стьопо, ось не балуйся, я тобі кажу, бо й так млосно мені робиться. Кажи вже, хто там. Дай же я гляну!

Степан присвітив їй каганцем пізнього гостя. На Василю весело дивилася якась незнайома, та ні, ніби й знайома молода жінка, вбрана зовсім не по-їхньому. Тільки хто це? Вона щось дібрати ніяк не могла.

Жінка заговорила. Їхньою мовою, тільки інколи вставлялись уже чужі слова:

– Здрастуй, сестричко! Невже ти мене не узнала? – засміялась радісно. – Та я ж Галя, твоя рідна сестра! Невже забула?

Вона підійшла ближче до Василини й обійняла її, поцілувала холодними, мабуть, тому що знадвору, губами.

На Василю одразу ж війнуло якимись незвіданими солодкуватими пахощами. Оця красива, гарна і випечена жінка мало нагадувала їй старшу сестру, норовливу, запальну дівчину. Вони тільки чотирма роками різнилися, та ходили завжди разом. Ну, хіба що пізніше на гульки молодшу батьки почали пускати, а так скрізь: і в школу, і на городі, і на пасовищі, і в ліс по ягоди чи по гриби.

Тепер її сестра виглядала зовсім не так, як сільські дівчата та жінки, вона здавалась чужою. Та все ж стояла така гарна у своєму пальті, може, навіть з шерсті бостон чи з драп-велюру – Василина на цьому не розумілась, чула тільки, як жінка голови хвалилась подружкам, що чоловікові наказала зі столиці привезти їй таке «двобортне пальто із шерсті бостон або з драп-велюру». На ногах у Галини бундючилися «руминки» на невеличкому підборі – такі Василина бачила у приїжджій лікарки, тоді хтось із дівчат запитав про ті чобітки, та і пояснила. І голову Галини покривала не звична хустка, а капелюшок, під яким виявилася «городська» зачіска: валик над лобом і позаду пучок волосся, покритий сіткою.

Галина знову обняла ошелешену Василину:

– Ну чого ж ти? Не признала мене?

У Василини на очах виступили сльози:

– Господи, Галиночко, та ми ж думали, що тебе вже і на цьому світі немає! Тоді, як ти пропала. Мати покійні, Царство їм Небесне, тебе виглядали-виглядали, все листа чекали – не дочекалися. Ти ж хоч би яку звісточку тоді прислала, – вона не втрималася і заголосила.

– Ну-ну, ти що. Я ж жива, ось тут, перед тобою стою. А мати, значить, померла?

Василина краечком хустки витерла сльози:

– Померла наша горличка, ось уже шість років буде. Василько, старший мій, якраз тоді тільки на ніжки зіп'явся. Вона пішла сіно перевертати, сусідка наша попросила, пам'ятаєш бабу Давидиху? Ага, бо вже така стара, їй допоміг ні в кого просити, сама живе. Так мати й пішли з бабою на луг. А там їх гроза застала. І злива страшна уперіщила, що не приведи Господи. Захворіли наша мати і вже не піднялися. А бабі Давидисі – нічогісінько. Навіть застуди ніякої не було. Живе собі й досі. Я тоді фельдшера декілька разів до нас приводила, та все одно. Він тільки руками розводив. А тоді каже, що у больницю треба, бомажку написав, та ми не встигли. Померла мати. Отаке життя, Галю. А скільки вона по тобі сліз пролила... Не сказати...

Галина й собі витерла білосніжною хустинкою сухі очі, запхала назад до рукава блузки, зітхнула.

– Знаю, знаю, Васю, той гріх на мені. Треба б завтра сходити на кладовище, на материну могилку. Бо коли я ще знову приїду? Думала, що її побачу, прощення попрошу, що тоді я так... поїхала. А не вийшло, – вона знову потягнулася до своєї білосніжної хустинки в рукаві.

– А чим же ти оце так пізно добиралася до нас? Невже пішки? – Василина аж руками сплеснула від такого припущення.

Галина розсміялася:

– Ну що ти, Васю! Пішки! Таке вигадаеть! По ваших дорогах, та у такий пізній час! Мій чоловік подзвонив у ваш райком, тут хтось із його знайомих працює, розпорядився, щоб мене доставили сюди і назад так само відправили. А до райцентру я поїздом приїхала.

Вона знову презирливо пирхнула: це тільки Васирина могла вигадати таке! Щоб їй та тьопати пішки до села? Та ще й по такій грязюці? Вона вже давно не босонога з розкудланими кісками Галька Шульга, а поважна дружина солідного чоловіка – Галина Семенівна Дьошина.

Василина піддакнула, та розпитувати, хто ж у сестри чоловік, що навіть може їхнім райкомом командувати, та звідки вона аж поїздом приїхала, не наважилась, як захоче – розкаже. А сама кинулась до печі, вкинула туди ще пару дровиняк, щоб розігріти кашу обідню та картоплю з вечері. Пішла у сіни накласти у миску квашеної капусти та сала взяти з бодні.

Василина всадовила гостю за стіл, поставила своє нехитре пригощання – що було на таку пізню годину. Степан від дівчачої нічної вечері відмовився, щось пробуркотів, пішов спати, поліз на піч подалі від їхнього гомону. Галина запитально підняла вискубані тоненькі підмальовані брови. Та Васирина за нього заступилася, почала виправдовувати негостинність свого чоловіка:

– Заморився, бідний, там, у своїй бригаді, страшно як. Ні світ ні зоря – він уже на роботі, повертається, коли вже місяць на небі. Помочи зараз од нього ніякої вдома, бо скоро ж посівна, так вони техніку всю готують на поле. І дітей не бачить.

Галина розуміюче піддакувала, а тоді ніби аж заголосила:

– Відна, бідна моя сестро!

Василина замотала головою:

– Та ні! Він у мене, знаєш, який хороший! І любить мене, і жаліє, і грошима не скупиться. Все тільки для мене та дітей, каже, мені для себе нічого не треба. Як є – все оддасть! Тільки про велосипед мріє, щоб на бригаду було легше діставатися. Купимо ось скоро. І Василько буде їздити, як батько наш даватиме. А так – у нас усе добре.

Галина зміряла поглядом простеньку і бідненьку, на її думку, хату:

– Та я бачу, – а сама подумала: і як вона тут жила раніше?

Скільки вже років минуло, а ніби нічого і не змінилося: кругом та сама бідність, правда, хоч уже не глиняна долівка, як при батьках, а дерев'яна підлога, та все ж... Вишиті ще матір'ю картини в обрамленні рушничків, на покуті ікон уже немає, грубі полиці в кутку з мисками та глечиками, чорна етажерка з кількома книжками. Біля печі замість подружнього ліжка – великий дерев'яний піл, прикритий згори домотканим у чорну і сіру нитку ліжником, поряд дбайливо складена гора білосніжних вишитих подушок. Тільки, Галина це пам'ятає напевно, на таких не сплять, це лише для краси. А ті, що кожного дня послуговують своїм господарям, лежать під ліжником і зовсім не білосніжні. Наволочки на них шийть з якогось веселого ситчику, щоб не такі маркі були. Бо хіба встигатимеш прати білу постіль після городу, поля, а чи після роботи на бригаді, коли з ранку до ночі під брудними механізмами чоловік лазить?

Галина згадала свою розкішну білосніжну постіль, шовкове стьобане покривало, пухкий килим під ногами. Подумала і зітхнула, що їй же сьогодні доведеться ночувати тут на такій темній постелі. Відвикла вона, відвикла і вже давно від цієї убогості. Невдоволено зморщила свій носик:

клозету немає, води теж, про ванну годі й мріяти, бо навіть і рукомийника вона не побачила. Стеля зі сволюками низька, ніби тисне. Малесенькі віконечка, прикриті блаґенькими ситцевими занавісками, удень дають мало світла. Й електрики теж ще немає, бо сестра шие при свічці, каганець розганяти темряву помагає. Але ні, он же лампочка висить, сірий провід, покручений, на фарфорових чашечках. Та вмикають і вимикають, мабуть, як і скрізь у селах, за розкладом.

Та нічого, вона два дні побуде і поїде – не розвалиться. Бо це ж її рідні люди, які-не-які! А у неї там, у тому житті, нікого з рідні і немає. Крім чоловіка, звичайно. Але сестра – це зовсім інше. Тим паче колись вони були такі близькі з нею. Довіряли одна одній усі свої дівочі таємниці. Хто на серце впав, а хто поцілував, коли проводив з клубу, а хто й свататися хотів... Ех, скільки того життя вже проминуло! Й не осягнути відразу всього! І поговорити справді хочеться! Не дивлячись навіть на оті віддалені роки!

І приїхала вона сюди несподівано для самої себе, бо хіба колись збиралася у село? Ні, в одну мить, раптом збагнула, що хоче, до болю хоче відвідати давно не бачених і матір, і сестру, сходити на могили батька та своїх уже напівзабутих бабць та дідів. Подивитися на ті місця, де бігала малою, на ту маленьку перекособочену хатинку, де зростала, де у батьківському садку колись плакала гіркими сльозами від зрадженого кохання...

Галина взяла кусень чорного хліба зі столу, понюхала. Застріяно промовила:

– Такий самий, як був у нашої матері, Царство їй Небесне. Пахне домом... Знаєш, Васю, як я сумувала за цим хлібом, бо ніде більше такого смаку, як тут, не зустрічала. Він мені спочатку навіть снівся. А я такого більше і не пекла, геть усе забула, як воно там правильно робиться.

Василина знову витерла свої сльози, тихенько спитала:

– Сумувала, кажеш? А чому ж ти, Галю, нас покинула? Пішла, та ще й потайки? Ти знаєш, як ми з матір'ю побивались за тобою? Чого ми тільки не передумали! Сумувала? То, мабуть, тобі там на початку не дуже солодко довелося? Чого ж не повернулася? Жодного разу не приїхала? Може, й мати наша не пішли б так рано...

Василинині запитання падали й падали на Галину, мали б стьобати, боляче бити. Та й мовчала довго, а тоді зі сльозами сказала:

– Не ятри мені душу, Васю... То все вже там... Все минулося. Так склалась моя доля. Ти ж знаєш, хотілося мені завжди подалі кудись звідси, бо хіба тільки тут весь світ?... Ти мене осуджуєш?

Сестра знизала плечима:

– Хіба я можу? Таке ти скажеш! Тобі добре там – я бачу, а тут... мабуть, ти права, нема тут для тебе місця.

Галина підвелася, підійшла до невеличкого, з країв уже трохи помутнілого, дзеркала, що висіло на стіні, підправила зачіску, провела пальчиком по своїх красивих бровах, усміхнулася задоволено і знову сіла за стіл навпроти сестри.

Василина захоплено дивилась на неї:

– Галю, ти така гарна. Ніяк не можу звикнутись, що це – таки ти. Ну розкажи, як же ти живеш? Ти зникла так раптово і нам нічого не сказала, не поділилася. У селі таке про тебе балакали... Ох, Галино, і як же ти тільки наважилася з тим лейтенантом втекти? Він твій чоловік?

Галина щасливо засміялась:

– Ой, Васю, я приїхала, побачила оце все і думаю: як добре, що я наважилася тоді на таку «безсоромність»: аякже, хіба порядна дівчина може втекти з військовим? А я наважилась і не жалію, зовсім не жалію. Бо що б я бачила у цьому селі? Буряки та корів? Хіба б я була така, як зараз? А чоловік мій інший, не той лейтенант. Я дружина полковницька, Васю. А скоро моему і генерала обіцяють, так що буду справжньою генеральшею. Поїздили ми з ним добряче! Де ми тільки не побували, ти не уявляєш! Спочатку навіть в Німеччині жили, а потім нас до Союзу перекинули.

Василина якось боязко і обережно запитала:

– А зараз де?

– Зараз – у столиці. Правда, зовсім недавно – два роки. А до цього були і на кордоні з Китаєм, уявляєш?

– Ви добре живете?

Галина чмихнула, таке ще питає.

– Звісно, і вдома, і вдягнутися, і поїсти – не ламаємо голову, що і як. Продукти – так нам усе помічник Дьошина привозить. Дьошин – це мій чоловік, я його на прізвище кличу, бо ім'я у нього жіноче – Валентин. Я йому відразу, ще при першому знайомстві, так і сказала: «Буду звати тебе не Валя, а Дьошин, бо що це у тебе за ім'я таке бабське?» Він тоді і образився на мене, та все одно потім прийшов, бо куди йому подітися – у нього кохання було до мене! Отак! Отож він так Дьошиним і зостався. Мої подружки навіть не знають, як його насправді звуть. А так у нас і «Победа» є. Це машина така. Знаєш? Ми і на курорти їздимо. І холодильник у нас є, а таке ти бачила?

Василина знітилась:

– Ні, не бачила, і нікуди ми не їздимо, які там курорти.

Галина раптом спохопилась з-за столу:

– Ой, що це я? Язиком мелю, а діла не роблю! Я ж тобі гостинців привезла.

Підняла важку валізу, клацнула блискучими замочками, відкрила кришку, повитягувала якісь пакунки:

– Ось, це тобі, мое старе пальто. Ти не дивись, воно ще досить пристойне, зовсім не затягане. Просто мені вже обридло, тож мій Дьошин купив мені інше. Це ось відріз ситцю, тут – «майі». А це плаття, крепдешінові, шовкові, подивисься, пройдуть тобі чи ні. Бо я бачу, що ти худіша, ніж я. То нічого, вшиєш, я бачила, у тебе машинка ручна стоїть.

– Так, то батько Степана трофей з війни привіз, «Зінгер», німецька, вже стільки років строчить і ще ніколи мене не підводила, – Василина постукала тричі по столу. – Я навіть підзаробляю шитвом, як часу вистачає, звичайно.

– Отож, бачиш, яка ти молодець! Я пам'ятаю, що ти й раніше кофти та юпки шила, правда, вручну. Дивись сюди, тут ще і юпки є, перешиєш. А це мої черевики, вони були такі модні. Та я думаю, у вас у селі вони ще зійдуть за досить гарні. А тут цукерки, печиво, чай, цукор грудками, молоко згущене, сиру трохи, папіроси для твого чоловіка. Він курить? Ні? Дивно. Мені здавалося, всі чоловіки наші курять. Ну нічого, комусь віддаси, додому ж назад не повезу, – вона розсміялася і потягнулась до своєї дамської сумочки, – І я теж закурю. Бо щось розхвилювалася. Ти ж не проти?

Дістала портсигар, мундштук. Закурила. Робила вона все це дуже красиво. Василина дивилася мовчки на свою сестру й чудувалася. У них у селі ніхто з жінок не курив, бо це б викликало неабиякий осуд, та й на думку такого – диміти – нікому не спало.

Курила у них тільки одна жінка – стара «німкеня», як її прозвали, Зінаїда Марківна. Ця дивна, зовсім не при звичаєна до сільського життя, жінка з'явилася у них ще перед війною. Хто вона і звідки, чого приїхала з міста, – ніхто доладно не знав. Тільки тихенько перешіптувалися, кожен викладав свою версію чужого життя, бо з якого дива тут з'явилася ця городська? Втекла від когось, ховається?

Найбільше від усіх, звичайно, знала поштарка, бо вона їй приносила листи, тож якісь крихти з незрозумілого закритого життя і їй перепали. Казала, що звістки надходили зрідка аж із Челябінської області. Але той невідомий чи невідома, що писали, так викручували букви, що нічогісінько розібрати неможливо було, навіть ім'я. А листи «туди» Марківна відправляла завжди з райцентру. Хитра бабенція! Конспірацію яку розвела! Отож сільські і вирішили, що пише їхній загадковий Марківні чоловік, повернення якого вона чекала тут, у їхньому маленькому селі. А кого в Сибір тоді засилали – знали добре всі кого. Та якщо дозволено листування, то, мабуть, вина його не така вже й страшна перед народом. А ще казали, що й саму Марківну вслід за чоловіком хотіли теж куди подальше відправити, та вона дуже вчасно залишила столичну квартиру з балконом і теплим клозетом і рвонула у глухе село, від якого до райцентру дістатися – і то проблема. Як сухо, то ще півбіди, аби ноги швидше несли. Та як задощить восени чи влітку, а навесні, як розіллється річка від талих снігів, чи взимку як занесе снігом? То де ті дороги й діваються!

Та й чужих тоді не дуже привітно зустрічали, а надто на селі. Як з города, та ще й із столиці приїхала – щось не те. Бо не може людина з власної волі такий обмін вчинити, хіба не при своєму розумі була.

Та якраз Зінаїду Марківну у відсутності розуму важко було запідозрити. Казали, університет вона у свій час закінчила. Хіба туди беруть розумом обділених? А до своєї неабиякої освіченості вона ще й прекрасно знала німецьку мову, отож і влаштувалася у школу працювати вчителькою. Хоча і з'являлися вже потому суворі товариші з певних органів, намагалися перевірити дивну переселенку, у людей розпитували, як живе, з ким товаришує, чи не дає кому підозрілих книжок читати. Може, й ще б приїхали до Зінаїди ті суворі товариші, та розпочалася війна. Тож за всіма тими

вселенськими бідами про долю якоїсь там Зінаїди Марківни Румницької чи забули, а чи вдали, що забули, бо не до того стало.

Нині Зінаїда Марківна вже у поважних літах, та ще сили на школу має. Інколи діти жаліються, що дуже вже сувора їхня вчителька. У неї на уроці завжди дисципліна і порядок – Disziplin und Ordnung. Усі сидять, як мишки, не сміють і поворушитися, тільки очима блимають. Не те що у Дарини Григорівни, вчительки історії. Там уже можна й вільно вдихнути, і попустувати, і прогуляти інколи. Але Зінаїду Марківну, незважаючи на суворі методики, учні в переважній більшості поважали. Бо не тільки тихо було на уроках, а ще й цікаво. Та й знання непогані діти мали з предмета. Отож новий директор, що прийшов на зміну старому, навіть не намагався переконувати «німкеню», що у школі палити не зовсім... м-м-м... педагогічно. Один раз спробував, спіткнувся об її насмішкувато-зверхній погляд і... облишив дивну стару – бо вона будь-якої миті може покинути педагогічну роботу, на пенсії вже давно. А для сільської школи знайти заміну не так і просто! Особливо вчителя іноземної мови!

А так, щоб ще хтось із жінок насмілювався тут у селі взяти цигарку – та зроду такого не було. Але Галині Василина не наважилася перечити, хоча й розуміла, що у хаті ніби й не годилося б отим димом смердіти. Проте й надвір йти – не вихід, бо там же сусіди близько – не дай Бог побачать, то поголос піде по селу. А будуть вони розбиратися, хто там вогником світив та дим пускав – Василина чи Галина?

Сестра покурила, викинула недопалок у піч, сіла поряд з Василюю:

– А розкажи мені про дітей... У тебе ж є діти? Ти згадувала Василька, а певно, ще є дівчинка? Бо он бачу платтячко маленьке недошите. Я і не здогадалась дітям гостинців купити. У мене в голові ти все ще залишилася дівчинкою. Тож вибачай.

Василина перелякано замахала на неї руками:

– Що ти, що ти! Говориш таке! Хіба мені треба твої гостинці? Ти й так, дивись, стільки всього навезла. А дівчаткам я перешлю платтячка он з того крепдешину, що з маками, – от і буде гостинець від тьоті Галі. А Василькові, я вже роздивилася, штанці вийдуть з отієї юпки, не знаю, як той матеріал називається.

– То твід. Почекай, так у тебе їх трое?

Василина глянула на сестру щасливими очима, закивала:

– Трое. Дві дівчинки-близнючки, Люда і Люба, півтора року тому народилися. І хлопчик Василько, першокласник.

Вона погладила тканину, що мала незабаром стати штанцями для її школярика, вже, певно, прикидала, як вона її розкroїть, а чи, може, краще перелицьувати? Тоді взяла в руки іншу юпку. Тканина міцна, і багато її як у цій юпці з фалдами. Василина радісно заусміхалась:

– А з цієї матерії я пошю Василькові курточку. З карманами, з великими гудзиками. Я бачила таку на картинці у журналі в бібліотеці. І матерія яка хороша, кріпка і не марка – якраз для мого хлопчика.

Галина, слухаючи сестру, навіть спохмурніла:

– Та зупинись уже, дітям вона перешиє! Для чого речі добротні псувати? А собі чого не хочеш нічого залишити? Я ж тобі привезла хоч трохи обновок. Бо глянь на себе, у чому ти ходиш? Хіба ти стара, ніби та баба Давидиха, якій уже все одно?

Василина уважно подивилася на сестру і не запитала, а сама собі ствердила:

– Галю, у тебе дітей немає. Чого ж так?

Та чомусь почервоніла, промовчала, а Василю здалося, що сестра навіть розсердилася. Тож вона свого питання повторювати не стала, а натомість заметушилась, щоб постелити несподіваній гості, відклавши на невизначене «потім» шитво для маленьких своїх ляль, і загасила чадний каганець.

\* \* \*

Ой ніч! А чи й була ти чи так зазирнула та й обійшла цю хату?

Галина вдома ще б спала і спала, а тут, звісно, всі встануть не те що рано – удосвіта. Коли Степан пішов на роботу – не почувала навіть. А вже як Василина почала збирати старшого в школу, а дівчаток у садочок, так і прокинулася. Не хотілося вилазити з-під теплої рядна у вистуджену за ніч хату, бо у своєму кубельці добре пригрілася, та й спалося їй солодко, не дивлячись ні на що. Таки встала, бо годилося б сестрі хоч чимось допомогти. А що? І допоможе! Не зважаючи на те, що вона полковницька дружина, без п'яти хвилин генеральська. Сама собі засміялася – бачив би її Дьошин: у старій одежі, у якомусь вицвілому платку вона пореється біля печі. Розпалює вогонь, а тоді здоровенні чавуни з водою та менші чавунчики з майбутньою стравою жваво запихає у жарке черево. Не забувається материна наука, Царство їй Небесне. Так думалось, що побачаться нині, що проститься їй та образа матері за неслух і ганьбу, та не судилося. Що ж, піде сьогодні туди, де мати з батьком покояться – ото й буде їхнє побачення.

Зіткнула і далі з піччю стала розбиратися. Підгорнула кочергою розсипаний по черені жар до чавунів, щоб і вода скоріше нагрівалася, і їжа краще упрівала. І справді, материнської науки за плечима не носити, а пригодиться завжди. Якось уже не думала і не гадала, що колись доведеться знову вправлятися з тими кочергами та рогачами, здавалось, що оте все сільське навіки залишилося у минулому, до якого вона – зась. Не повернеться зроду! Вона ж тепер городська, та ще й полковницька жінка. Не всі так інтелігентні з роду-племені живуть, як вона, що вирвалася колись з цієї придушеної часом і бідністю хатинки.

Василина вже й заметушилась відчайдушно, закрутилась білкою, бо й самій пора збиратись на роботу: поки ланки немає, у колгоспній коморі працювала. Галина відправила її, а сама нагодувала домашню птицю, одягнула до школи Василька, навіть у саморобну торбинку його, щедро заляпану чорнилом, зазирнула: а чи нічого не забув? Посміхнулася про себе: справжній хлопчисько! Там, крім книжок та зошитів, побачила стільки «скарбів»: велику рогатку, набір різноманітних камінців, гвіздки, якісь запчастини, напевно, від велосипеда чи, може, ще від чогось. Поклала йому в торбинку кілька пряників, що привезла. Потім довго вовтузилася з маленькими однаковими янголятками, що поводили себе з незнайомою тіткою

зовсім не по-янгольськи: і вередували, і втікали, і під стіл залазили – не хотіли вмиватися, вдягатися, а одна навіть кашу за сніданком перевернула на стіл. Ох, і намучилася Галина з цією дівторою!

Відвела нарешті в ясла. Садочок – зовсім ще нова будівля, на місці колишнього хазяйського обійстя зведений. Гарне місце, якраз для дітей. І рівненько, побігати є де, і частина старого саду ще залишилася для тіні в спекотний день, кілька різнокольорових гойдалок та драбинок зробили для забав. І хто ж тут жив колись? Не пам'ятає. Знає, що жило якесь подружжя, бездітне, а звати як – не згадає. Бач, а тепер скільки по цьому подвір'ї дитячих ніжок тупає.

Добре, що хоч недалеко довелося йти, а не через усе село, бо Галині чогось зовсім не хотілося бачитися ні з ким з односельців, а тим паче розмовляти. Почнуть розпитувати що, як, де... Хтось може і презирливо пхикнути, бо не повірить: як, це Галька Шульжина – полковницька дружина? Бреше, мабуть, молодичка. Хтось мимоволі, а чи від лихого серця і позаздрити може їй, такій молодій, гарній, видно, що не бідує, бо і пальто дороге, і черевички справні, не кажучи вже про капелюшок та рукавички – хто тут таке носить?..

А ще не хотілося б їй бачити його... Чи, може, навпаки, хотілося? Бо, мабуть, страшно буде навіть на мить зазирнути у ті призабуті очі з минулого?..

Тож швидко, аби не розмовляти, передала дівчаток виховательці, що на ганку забирала дітей. Та подивилася на неї якось спочатку підозріло, а тоді вигукнула радо:

– Галько, дивлюся і очам своїм не вірю! Невже це ти? Ти гля, якою дамочкою городською стала!

От тобі і зустріч «бажана»! Галина зиркнула на виховательку, трохи помовчала, ніби пригадуючи, а далі силувано заусміхалася їй у відповідь:

– Так, Марино, це справді я! А ти майже не змінилася.

Жінка навпроти хрипко засміялася:

– Галько, ось не тре' мені так нагло брехати! Ти бачиш, скільки у мені добавилося? Та то нічо, Микольці моему наравиться! А й добавилося, бо у мене ж четверо – сини! Усі хлопці! Та то нічо – ми ще з Микольцею молоді й до дочки дійдемо, – вона знову засміялася своїм хрипким неприємним сміхом та ще й підморгнула їй.

Галина ніби знову заусміхалася:

– Звісно, молоді! Дай вам Бог і донечки! А кажеш, що я брешу. Та ти ж така сама, як і раніше, реготуха. Молодець, Марино! Щастя свого не випустила! Ну, на все добре тобі!

Марина застебнула на білому халаті гудзики, що заледве сховався на її дебелим тілі, махнула рукою замість відповіді і пішла. Ти ба, вихователькою стала. Галина їй сказала неправду: змінилася колишня подруга і дуже, бо скільки додалося ваги до її і колись не тендітного тіла! Мабуть, десь на вулиці і не пізнала б у цій огрядній, немолодій на вигляд жінці свою колишню найкращу подружку.

Найкраща подружка!

Падлюка!

Отой її, «подружчин», плювок у душу, виявляється, досі пече Галині, і не в змозі вона нічим загасити образу. Та й хіба можна прощати тих, хто її кохання, дружбу отак підло потоптав своїми брудними ногами? Зустріла «подругу» – і знов несамовито запалав жадібний вогонь ненависті. А у тієї в очах ані граминочки каяття чи хоча б провини. Ні, вона своє щастя здобувала – отож посуньтесь всі!

Галина круто розвернулася і побігла додому. Треба було ще перевзутися. Василина їй залишила старі чоботи, бо на кладовище по досить грузькій весняній дорозі у своїх «румінках» вона б не дісталася.

Засапалася від швидкої ходи. Чого бігла, ніби тікала від Марини? Та чого їй тікати? Те минуле вже таке далеке, що й травом заросло і вітром давно розвіялося – це вона втішала себе, як могла. Не допомагало. Чим більше думалося про те своє давнє, тим дужче розпалювалася. «Микольцьо»! Тьху на вас! Як на kota! Хіба того гарячого, скаженого парубка можна називати «Микольцьо»? Чи, може, це він тоді був з нею «Миколою», гарним, палким, сміливим, а тепер під вагою і справді дебілої Марини розтопився, перетворився на «Микольцю»? А взагалі, чого вона так розпереживалася? Хіба це її обходить? У неї свій кіт є – Дьошин. Що їй до чужих?

У саду коло хати, задихана, присіла на колоду. Колись тут росли вишні, вже й тоді поважного віку. Ті вишні, та й весь їхній садок, садив ще дід Омелько. Знався покійний дід на садівництві. Бо таких яблунь, а особливо груш, ні в кого поблизу не було. Літні яблука наливалися соком так, що репалися ще на вітах від нектару. Бджоли роями зліталися до Омелькових яблунь, смакували щедро достиглими плодами, нікого не підпускаючи під дерева. Не одного пущьвірінка, що намагався дістатися до солодких яблук, вжалили. Зимові сорти, навпаки, були тверді-тверді, мов каменюки, зате долежували у ямах до самісінької весни. «Кістянка» – так називали ті незвичайні яблука. Галина пам'ятає, як напровесні вони з матір'ю розкривали яму, у якій зберігалися «кістянки». Відкопували спочатку вже злежану за осінь та зиму землю. Потім знімали шар соломи, а з-під неї діставали яблука, які за час свого затворництва перетворювалися з зелених та твердих на золотаві, соковиті і пахучі плоди.

А груші які росли! Здавалося, що вони навіть уночі на дереві світилися медовими боками. У діда ціла наука була, як у ті, поки що дикі деревця, треба було правильно і о якій саме порі вчасно врізати щепу. На всю округу слава йшла про «легку» Омелькову руку. Скільки по їхньому селу, та навіть і по всій окрузі, росло і росте тих груш та яблунь, прищеплених дідовими руками.

Та садок нині зовсім не такий, як раніше, – порідшав помітно й ніби зачах. Молоді хазяї старі вишні повирубували. Що ж, мабуть, усе правильно. Ті дерева вже й тоді рили не зовсім щедро, бо помалу з кожним роком всихали. А на їхньому місці Василина кушків якихось насадила. Це смородина, а це – теж смородина, мо', й порічки. Пахнуть як терпко! Так пахне нагадування, що скоро, зовсім скоро настане справжня весна, нарешті дістанеться сюди її життєдайне тепло. Вже й малесенькі світло-зелені листочки повизирали скрізь, пнуться, спішать до росту. І приморозків не бояться!

Але вишень все одно жаль! Бо ті вишні були свідками її невинного болю, саме там вона колись так гірко плакала. Тоді, коли дізналась, що Микола, її Микола, її кохання, перше і останнє, так нагло зрадив її. Та ще з ким? Адже то була її найліпша подруга – Марина, з якою вони з дитинства наче сестри були, якій вона так довірялась, якій і плакалась не раз, бо не боялась ділитися сокровеним. А та... Підступна Марина!

Дивиться на поріділий садок і ніби й зараз чує той особливий тихенький посвист, яким Микола її обережно виманював з хати. Кидала собі на плечі теплу хустку і навшпиньках виходила, щоб жодні двері і не рипнули, і мерщій до нього, єдиного, коханого, такого гарячого і ніжного, що зустрічав її своїми обіймами тут, у садку, під тими, з далекої пам'яті, вишнями.

Сиділи на лавці під високим зоряним небом, захищені від світла місяця у переплетених вітах старих дерев, обіймалися пристрасно, мліли від своїх почуттів, що розквітали все дужче разом з усім навесні. Слухали, як соловейко витьохкував, а жаби десь там у ставку кумкали-порипували, обіцяючи тепло. А хтось ще з таких самих пізніх гуляк виухкував десь далеко то на одному, то на другому кутку села. І так тяжко було опісля півночі розставатися, розходися навіщо, коли і душа, і тіло противилися тій вимушеній, хоч і недовгій розлуці.

Та якось розходилися, бо вдосвіта знову треба вставати і йти на роботу. Микола – до своїх коней на бригаду, а Галина – на корівник, бо доярка ж. У ланку не захотіла йти, вирішила, що, може, трохи легше буде на корівнику, а не у відкритому полі цілісінний день на вітрі, під палючим сонцем з вічно зігнутою спиною. Та кругом добре. І на корівнику праця тяжка. Спробуй-но видоїти п'ятнадцять корів тричі на день. Добре ще, коли котрась не доїться. А прибирати за худобою, а годувати, а воду величезними відрами тягати!.. Руки, ніби й звичні до будь-якої сільської праці, ще дужче порепалися, стали шорсткі й величезні, ніби лопати. Галина спочатку і плакала, а далі якось звиклась потроху, тож ніби і заспокоїлася.

А куди їй ще податися? Вступати далі навчатися – у неї не було такої змоги, та й до науки ніколи не тягнулася. Читати-писати, рахувати гроші вивчилася, ну, ще віршів у школі багацько запам'ятала, а щоб більше – ні, то не для неї.

До всього ще й війна втрутилася: перевернулися, перемішалися тими пекельними подіями її школярські роки. Коли після звільнення села сяк-так відновили школу, то за грубо збиті довгі столи і лави, що спершу слугували за парти, в єдиному класі сіли різновікові діти: і маленькі, і вже підлітки.

Учителів спочатку на всі класи не вистачало, бо ті, що були приїжджі, в перші дні війни в евакуацію подалися – і в село не повернулися, крім Зінаїди Марківни, а свої майже всі на фронт пішли. Залишилося на всю школу три вчительки. Тож мирилися в одному класі і молодші, і середнячки – разом навчалися. А ще збились з віком, бо при німцях нова влада теж забажала школу відкрити, та багато дітей не ходило – не всі наважувалися ворожого навчатися, бо у багатьох була вперта надія і тверде переконання, що ця страшна війна – не назавжди, ненависна чужа з гелготінням мова колись зсуне з їхніх вулиць. І увесь цей жах, що з кожним днем неупинно розростається і все дужче спотворює душі людей, – теж не назавжди.

Але згаяний час, відтятий війною, опісля доводилось кожному по-своєму наздоганяти. Тільки засиджуватись за партами переростки вже не хотіли, та й змоги такої не мали, працювати треба було. Більшість закінчили семирічку – і на роботу в колгосп. А щоб кудись далі – так то зась. Паспортів сільські ніколи і не бачили. Документ видавали хіба тільки вчительським дітям. А без папірця з печаткою – куди? Хочеш їхати у місто – так то лише на навчання можна. Чи вступила б з такою школою? Та правду сказати, серед її однолітків знаходилися такі, що й вступали: хто в технікуми, а хто навіть і в столичні університети.

А ще, бувало, приїздили до них вербувальники набирати молодь на різні роботи: чи на будівництво, чи на шахти – відроджувати, або на заводи працювати. Не вистачало, видно, робочих рук у містах.

Галина одного разу, почувши у правлінні про тих вербувальників, і сама загорілась. А що? Невже вона, така гарна і молода, буде все життя терпіти каторжну роботу в корівнику чи на полі, та все одно де, бо скрізь не краще, скрізь важко. Може, спробувати деінде податись? Правда, і деінде – теж не мед. Вона чула розповіді про ті заробітки одноногого Пилипа Здоровика, що калікою повернувся з шахт. Поїхав відбудовувати комбінат, пропрацював півроку, і ноги немає – вагонеткою відрізало. За сільськими мірками, платили там гарно і справно, хоч і робота теж не з легких. А Пилип повернувся у село, гроші йому невеличкі приходять кожного місяця за інвалідність. У селі і таких немає. Тож деякі нерозумні голови заздять тим ніби дармовим грошам.

Та на таке хіба можна зважати? Скрізь трапляються нещасні випадки. У них минулого літа Демид Ілько у косарку втрапив і руки позбувся. Всю війну пройшов, живий і майже неушкоджений повернувся, а у мирному житті отакої халепи не зумів обійти.

Пішла зі своєю думкою до Миколи. Той її вислухав, нахмурився й сказав, як відрізає, що ні. Він у селі народився, тут і житиме, тут і помиратиме. Галина розпалилася, довго його переконувала у своїй правоті. Вони тоді чи не вперше посварилися. Тиждень оминали одне одного. Та згодом молода закохана душа Миколи не витримала. Знову одного вечора Галина почула знайомий тихий посвист з саду. Сполотніла вся, розгубилась і вибігла до нього у самій сорочці, навіть хусткою не прикрилася. Тепло вже було вечорами, травень зелений добігав до кінця, а за ним і літо підкочувалося.

Так само заливчасто на всі лади витьохкував соловейко, місяць круглолиций освітлював їх, і жаром виблискували очі від любовної знемоги. У той вечір через нерозумну довгу розлуку вони зовсім одуріли від своїх почуттів. Нічого й не говорили одне одному, не докоряли за недобрі слова, сказані в розпал сварки, – ніби й забулося все те непорозуміння. Відразу й почали любитись. Цілувались до знемоги, до нестями. Микола розплів її важку косу, що шовковим покривалом впала чи не до колін. Благенька сорочечка глибоко і стидко оголила дівочі плечі, а потім і груди, білі, округлі, спокусливі. Микола аж стогнав, бо як же можна від такої краси відірватись?

Отямилися лише від окрику матері Галини. Та прийшла й загнала дочку до хати. На вулиці ледве стримувала себе, бо хіба ж насвариш від душі цю розпусницю, як сусідська хата примостилася зовсім недалеко? Уже в сінях, як зачинилися двері, почала на неї гримати, пару разів ухопила за коси. А

коси й розпалися. Мати й зовсім розлютилася. Галина ще ніколи не бачила її такою розгніваною. Вперше від матері отримала ляпаса, а батько нічого, тільки пригрозив, що вижене і не моргне: «Женіться, а тоді робіть, що хочете. А поки перед людьми нас ганьбити не треба».

Микола після того вечора ніби очманів. Коли бачився з Галиною, ні про що інше думати не міг. Згадував шовкове покривало її волосся, гладеньку лоскітливу шкіру оголених дівочих плечей, маленькі груди, які він тоді пестив і цілував. А тепер залишалося тільки шаленіти і скаженіти, бо Галина йому сказала: «Ні! Як заручимося, тоді нехай, буду твоєю. А зараз – ні!»

Ходила горда і щаслива! Аякже, бо після Зеленої неділі Микола обіцяв уже засилати старостів, як годиться.

Все село готувалося до Трійці. Хоч відкрито молодь у церкву не ходила, але прикрашати свої хати та готувати віху на такий святий празник ніхто не забороняв. Навіть жінка партійного голови і та ніби потай поверталася з гайка з оберемком клечання.

Перед святом у п'ятницю Галина побігла на болото за село нарвати явору, щоб долівку вистелити у хаті та на призьбу понакладати зелені. А як же гарно буде пахкотіти отим щемливим терпкуватим духом на всю хату, на весь двір! І підвіконня у хаті вже завбачливо викладене і любистком, і пижмом, і чорнобривцями. А Василя під лісом мала клечання наламати, щоб і віконниці ним прикрасити, і ворота, і хвіртку – все, щоб було, як годиться, як люди добрі роблять.

Вони з сестрою так любили цей празник. Бабуся Марфа їм стільки всіляких бувальщин завжди розказувала, і про цей день також. Отож дівчата з бабусиних повчань і остерігались напередодні Зеленої неділі, а особливо у суботу увечері, і близько підходити до річки, бо знали, що там русалки підступно чатують на необережних, які нехтують пересторогами мудрих людей. Залоскочуть, як на кого втраплять, без жалю. А ще дівчата знали: в цей особливий день цілючі трави треба збирати, чи від хвороб яких, чи для краси, чи й для привороту навіть, або від пристріту. Особливо ж діставалося любистку, бо його напередодні немилосердно патрали для всіляких дівочих таїнств.

Галина вже добрячий оберемок явору нарвала, що й нести важкувато. Та нічого, вона дівка моцна й не таке носила: мішки у жнива які доводиться тягати або сапетки повні, коли картоплю копають чи буряки цюкають, – хіба випадало дівчатам та жінкам сподіватись на чоловічу силу у війну та й опісля неї?

Треба поквипитися, бо день ніби був погожий, сонце отак пекло, а раптом де не візьмись із-за лісу насунула хмара, а ледь не чорна. Злива, мабуть, непроста буде. Хоч і намагалася поспішати, та бачила, що до дощу вже не встигне додому дістатися.

Аж ось і перші щедрі краплі дощу упали на її розпаленіле від швидкої ходи тіло. Швидко задріботіла у покинутий старий вітряк на краю села, що вже кілька років стояв пусткою, тільки вітер вряди-годи скрипів його крилами, обламаними марним часом. Хоч і дах у вітряка уже давно, як решето, прихистити Галину від несподіваної негоди таки зможе. Зайшла всередину, кинула на долівку свою в'язку, тріпонула намоклою косою і завмерла. Там, подалі від входу, хтось е, шепочеться – не розбереш, сміх якийсь...

щасливий. І голоси ж ніби знайомі, дівочий і парубоцький. Галина, мов зацікавлена, все стояла і слухала, не знала, що ж їй робити: чи виказувати себе, а чи затаїтися. Переступила обережно через свій оберемок, пішла-таки подивитися, хто ж там ховається, як і вона, від несподіваного дощу.

Ті, кого вона там побачила, зовсім не ховалися від дощу. Вони ховалися від людей, бо... безсоромно кохалися серед білого дня, перед отаким празником. Ці голі, змокрилі зовсім не від дощу, тіла раз у раз стидко вилискували.

Галина дивилася на сороміцьку картину, і чогось їй стало зовсім погано, бо вона, здається, пізнала тих двох, що любилися у старому сні. Хлопець її не бачив, а от дівчина, мабуть, помітила, навіть зловтішно посміхнулася, ще дужче виставила свої голі пишні груди і міцніше притягнула до себе коханця. Галина почула хтивий стогін знайомого голосу і нарешті остаточно зрозуміла, хто ж перед нею у тому сні. Тільки їй вистачило сил прошепотіти, але їй той її здушений шепіт із зсудомленого горла ті двоє почули:

– Ви – паскуди! Чуєте, ви обоє, ви паскуди!

Вибігла надвір. Дощ уже вщух, тільки подекуди падали припізнілі краплинки з хмари, що поступово відходила, звільняла на блакитному небі місце для сонечка. І справді, швидко прояснялось, очищувалось все навколо після благодатного дощу. Зелень, і так яскрава о цій порі, а щойно вміта, і зовсім вбирала в себе око, милувала чудовим кольором. Пташки знову радісно защебетали, прикрашаючи світ своїм співом.

Тільки хіба можна було чути і бачити всю цю красу, коли по серцю твоєму щойно потопталися брудними грубими чобітьми? Розчавили те нещасне серце. І так боляче зробили саме ті, від кого такої підлості зовсім не очікувала. Микола і Марина. Вони – найкращі, близькі їй люди, яким вірила, як собі, завжди втішалася ними. З Миколою думала все життя прожити, дітей йому народити, його батьків до старості поважати. Марина – подруга найкраща з самого малку, тож старшою дружкою хотіла її на весілля кликати, покумитися у майбутньому ім'ям сам Бог велів. Друга її сестра, хоч і не по крові. А вони... Як могли? Як тепер дивитися одне одному в очі? Як говорити тепер до цих двох, що понівечили найкращі її почуття? А як можна взагалі кому вірити, якщо їй ці, найкращі, вчинили так несправедливо з нею?

Не йшла – брела, як собака побита. Насилу дочовгала до хати. Василина, вже стривожена її довгою відсутністю, чекала на призьбі. Галина ледь у двір зайшла, як та нагримала на неї:

– Ти де ходила? Та ще у такий дощ? А де ж явір? Чого не принесла? Чим же ми будемо тепер хату вистилати? Та не мовчи, Галино, говори вже! Чи щось не так?

Галина нерозуміючим, повним туги поглядом подивилася на сестру, кинулась до неї на груди й заридала в повний голос. Василина, ошелешена, не знала, що робити. Вона почала втішати Галину, що нестримно ридала та раз у раз схлипувала.

– Ти що? Трапилося що з тобою? Налякав хтось? Галюню, ну не плач! І не мовчи, а говори, що таке? Де ти була?

– Васю, Васю, ти уяви, у неділю свататися хотів, а я їх там у сіні бачила, як він своїм голим задом підстрибував на ній. Сволота! А вона? А вона – падлюка яка! Мене, мене отак надурити, забрати з-під самого носа! Як так можна?.. Я їй вірила!.. Я йому вірила!

Василина нічого не зрозуміла з тієї неоковирної розповіді сестри. Всадила Галину на призьбі, побігла до хати, винесла кухоль води. Зуби сестри так і цокотіли об кухлик, вся вона тремтіла, була червона, на щоках аж синюватими плямами взялася.

– Галю, перестань так себе ятрити, а то тебе ще падуча вхопить, он вже цятки пішли по щоках. Що, мабуть, Микола щось вчудив? – Василина запитально подивилася на сестру.

Та жалібно закивала і знову залилася сльозами, хоча цього разу вже без схлипувань.

Василина пригорнула її до себе і знову спитала:

– А вона, ота «падлюка», про яку ти все торочила, – це хто?

– Мар... Марина...

– Марина? Як Марина? Ти нічого не плутаєш?

Галина відповіла страшним нерозуміючим поглядом, замотала головою, і знову сльози полилися.

Василина від обурення забігала кругом неї, ляскаючи руками:

– Подумати тільки: Марина! От зміюка! От гадюка! А ти казала: сестра названа... Хороша сестричка! Отак за добро віддячила! Вона ж тобі у рота заирала, ночувати скільки до нас приходила! А ти їй то кофтинку, то юпку празникову поносити давала! А я тобі казала, казала, що вона ще себе покаже!

Сіла біля зовсім пониклої Галини, обняла за плечі, прихилилась головою, сумно спитала:

– І що тепер? Зі сватанням, весіллям? Як це все буде, як розв'яжеться?

– А як воно може тепер розв'язатися, Васю? Як? Обрізати все – ото і розпадуться всі вузлики.

– Що ти, подумай добре! Обрізати ти завсігда встигнеш. Може, Микола покається, прийде і скаже, що любить тебе, тільки одну тебе, а все інше – то мана, облуда незрозуміла. Марина підбила, вона принадила...

Галина витерла слізки, котяться і котяться – ну ніяк їх не зупиниш. Помовчала трохи і сказала:

– Ні, Васю, хіба можна своє подружнє життя з такого обману починати? А як же тоді весь вік жити? Здрігатись кожного разу, як чоловік пізно прийде, і думати, що це він у вітряку з кимось був, бо його такого дурного і нещасного хтось там принаджував? Е, ні. Так не можна саму себе кривдити, хоч я і люблю його без тями. Але принижувати себе – ні, не дам!

– Ти ще подумай, Галю! Бо як одна зостанешся? Такий час: он війна скількох забрала і покалічила. Розкидатися та перебирати женихами нині не приходитьсья – тільки дорожче вийде. Дівок багато – а женихів немає, ото вони й приндіяться. То ту вкусить, то іншу, а ту так – хіба надкусить... А Микола в тебе все-таки гарний парубок. Подумай, не спіши обрубувати, бо тоді залишиться хіба що лікті собі кусати, та пізно буде. Ви ж уже весілля думали справляти.

– Думали. Та яке тепер весілля?... Васю, ну він же не дитина нерозумна, його у той вітряк Марина на налігачі ж не тягла? Ні, звісно, ні. То ж його згода була. І її... – Встала рішуче. – Все! Для мене Миколи більше немає у цьому світі, я такої людини не знаю, – а далі слова промовляла вже збляклим слабким голосом, ніби хвора людина з останніх сил: – Досить, Васю. Пішли вже в хату. Ти прости мені, що я не принесла явору. Я нарвала цілу в'язку, так вона у вітряку зосталась, бо у ту мить все мені з голови вивітрилось. Не до явору...

\* \* \*

Наступний день, ясний, погожий, свіжий після учорашнього життєдайного дощу, полегшення Галині не приніс. Цілісінький день вона пробула вдома, нічого не робила, тільки сиділа біля вікна, дивно заглиблена в себе. Мати у неї так і не допиталась, що ж трапилося, навіть домашніми клопотами не турбувала. Розповідати ще раз цю історію Галина була не в змозі, та й стидко було матері таке казати. Вона і так переживала її знову і знову. Знову і знову поставали перед очима ті безсоромні картинки, на яких оті двоє, що любилися у покинутому вітряку, зі своїм щасливим сміхом і шепотінням, оті двоє – колись найближчі й наймиліші її серцю люди. Хіба любилися? То блудство було! Хіба любов так виглядає?

Мати все ж таки випитала у Василя причину зарюмсаних очей своєї старшої дочки. Молодша довго однікувалась, що, мовляв, нічого не знає, та потім не витримала материнського натиску – розповіла. Мати скипіла. Спочатку навіть кинулася йти до Миколи чи його батьків та й виказати їм за наругу над своєю дочкою. А потім, охолонувши, передумала. Сказала дівчатам:

– Що ж, так трапилося, так буває. Слава Богу, не одружилися, навіть ще не заручилися. Тож вони нам ніхто. І чого ми можемо від його батьків вимагати? Якщо вони й до цього часу свого сина порядності не навчили, то вже такого здоровила і не довчать. Це їхня біда, не наша. А ти, Галино, радій, що таке трапилося до весілля, а не після. І не будеш ти бігати тоді з плачами до мамки, як твій Микола ночами не буде приходити.

Галина все розуміла. Мати правильно сказала. І справді, добре, що трапилося все це зараз, а не тоді, коли виправити вже нічого не можна. Та все одно ображена душа боліла і стогнала. Немилосердно ятрила думка, що та, інша, виявилася для нього кращою, милішою, ніж вона, яку він ще зовсім недавно називав своєю, якій присягався у коханні, просив стати його, обіцяв на руках носити. Яка вона дурна! Повірила йому! І як же можна було не вірити тим словам і щирим очам, тим жарким поцілункам і зустрічам, що завжди пролітали короткою щасливою миттю?

Ненадовго ніби заспокоювалась, а тоді знову й знову заливалася гіркими пекучими сльозами.

Не вийшла вона і під вечір, коли кликали її подружки. Звала і Василина її на вигін, де молодь ще у п'ятницю прикрасила віху. Зі сміхом і піснями дівчата завжди причепурювали саморобну солом'яну ляльку-віху, зносили старе шмаття, щоб одягнути. Аж тоді хлопці прив'язували її високо до прикрашеного стрічками стовпа, який вкопували в землю. Довкола віхи в празник, у неділю, водили веселі хороводи, кланялися ляльці, співали пісень, а пізно увечері безжально спалювали, щоб згоріли так само усі їхні біди й нещастя. Галина ніколи не пропускала цих дійств, вона любила бути у самому вирі гулянь. А її високий дзвінкий голосочок завжди найбільше було чути серед різноголосся молоді. Але нині їй не до гулянь, душа із серцем на пару розривалися від нестерпної образи і від того невимірного болю, який здавалося не те що не стихав, а навпаки, з кожним подихом розпалювався все більше і більше. Галина відчувала, що від цих почуттів, які нещадно заповнили її всю, вона здатна на все, аби тільки не відчувати себе приниженою, щоб ніхто більше не смів переступати через її високе дівоче «я». Та вона готова навіть убити отих двох зрадників! Тільки трохи пізніше, нехай-но лишень гарненько вона подумає, як найкраще їм «оддячити» – не пожалує нікого: ні його, ні її. Вона вміє мстити, і вона обов'язково це зробить. Заради себе, заради своєї скривдженої дівочої гордості, заради своїх потоптаних мрій про майбутнє!

Оте стільки разів продумане і вимріяне «майбутнє» у її голові ніколи не здавалося віддаленим у часі, навпаки, воно вже давно стало ніби сущим, теперішнім, простягни тільки руку – і ось воно. Все обговорено, все розплановано, все так зрозуміло у цьому майже здійсненному теперішньому-майбутньому. Воно вже є, тільки потрібно подождати, дочекатися його приходу якусь одну зовсім недовгу мить...

Але ця мала мить, за якою вже мінилося і переливалося радісне майбутнє, якраз і виявилася згубною. Згубила, розтрощила безжально все, що вже встигло наміряти палке дівоче серце. Галина і заспокоїтися ніяк не могла через оцю несподівану втрату, бо зруйнувався вибудований нею світ, вже такий знайомий, рідний і щасливий. І де тепер шукати іншого, щоб з малих цеглинок, з невеличких дощочок терпляче починати його знову відбудовувати? А звідки, з якого боку приступати, коли все розбито, перевернуто і не бачиться ні кінця ні краю тим руїнам? А сил все поновити – де взяти? А жити без того майбутнього світу хіба можна?

Вона зможе. Яюсь зможе...

Нічого, вона навчиться жити і без нього, колись для неї найкращого, найпалкішого, скаженого парубка. І без тієї підступної дівки, що з самого дитинства називалася її подругою. Нехай! Вони ще почують про Галину, ще позаздрять їй від душі. Микола буде лікті кусати та вовком вити, що йому так і не дісталася Галина, і не зумів пізнати він її дівочого тіла, ще недавно ним такого жаданого. А Марина від заздрості колись лусне, адже Галина все одно стане щасливою і без їхніх об'ідків.

Прокляті зрадники! Вона помститься!..

А тоді після нападу лютої ненависті знову заливалася терпкими сльозами, що, здавалося, поволі роз'їдали очі своєю пекучою сіллю...

Мати вже і переживати почала. Полошилася: не вгледіла вона таки дочки, мабуть, той шалапут дістався до дівки, а тоді й покинув. Скільки такого вона перебачила у своєму житті, та й у їхньому роду гріхи молодості у декого водилися. Кохання застить очі нерозумним дівчатам, а тоді горе і

дівці, і її батькам. Тільки хіба у тому любовному запамороченні вони здатні слухати, що їм кажуть старші? Кожна самовпевнено думає: а зі мною такого не станеться ніколи, бо я ж особлива, не така, як усі. І трапляється звичайна-звичайнісінька халепка і з особливими, і з не такими, як усі. Невже і її старша дочка потрапила у сіті того халамидника?

Вирішила поговорити з Галиною, тільки та до розмови і навертатися не хотіла. Мати вже і по-доброму до дочки підступала, і вмовляла, а тоді і пригрозила, якщо в пелені принесе – то миттю на вулиці опиниться. Бо вони з батьком на старості літ не мусять терпіти отаку ганьбу від старшої доні, а надто улюблениці татка. Батько не для того живий з війни повернувся, покремсаний осколками, щоб знову на війну у власному домі потрапити. Галина тоді ледве вицідила з себе, що між нею та Миколою ще нічого не встигло укоїтися. Мати з полегшенням видихнула. А про себе подумала, що раз нічого, то все минеться швидко і поступово забудеться, а з часом і заспокоїться, і втихомириться буря у серці її дівчинки. І вони з батьком не будуть червоніти та ховатися від людей. Слава Богу, так, як треба, вони виховали і виростили свою дочку. А ота Марина – розпусниці шматок. Відна, бідна її матір Домна! Отака ганьба на самотню вдовину голову! Бо батько Маринин, чоловік Домни, на фронті безвісти згинув, тож жінка сама доньку ростила.

Хоча чого її жаліти? Треба було краще дочку свою навчати та пильнувати. А Домна недогледіла, а з тим... куди їй глядіти, як вона така сама розпусниця і замолоду була, та й нині всяке про неї по селу балакають. Гай-гай, димок сам по собі йти-стелитися не буде, йому вогонь потрібен! А вогонь таки був! То ж не даремно і говорять: яке коріння – таке й насіння.

Час потроху минав, але не образа. Не втамовувався нічим і той нестерпний біль зрадженої. Галина працювала, знову потроху почала ходити з подружками в клуб і на танці, і нову картину подивитися, і на вулицю з дівчатами потеревенити. Микола скільки разів пробував її зачіпати, та бачив нашішкуваті очі й зверхній погляд. Та й не дуже він прагнув примирення: з Мариною вони вже скрізь з'являлись відкрито. А після Петра і Павла донесли до Галини, що посватав Микола Марину, казали, вже пузату. Та ходила селом щаслива, високо носила свою голову, до колишньої подружки так і не підійшла. Може, й не вважала за потрібне, бо нащо їй принижуватися, вибачатися? Вона за своє боролася, свого домоглася. Вона не така тютя, як скривджена Галина. Та навіть не спромоглася щось зробити, щоб свого хлопця повернути. Мабуть, не насмілилася проти неї іти, знає, макуха, що їй і не рівнятися з Мариною.

Галина приходила додому і падала від втоми – бо важко весь час стримувати себе перед людьми, не виглядати нещасною покинутою дурепою, щоб отому зраднику пику не набити, а його підлій зміючі патли не повисмикувати. Тільки вона їм такого задоволення не надасть і посміховиськом для всього села не буде. Галина схудла, якимось відразу швидко постаршала, щось нове, жорстке і стримане, з'явилося у погляді, у розмові, навіть у поставі.

Якимось прийшла на роботу, а дівчата між собою балакають, що сьогодні у контору знову приїхали вербувальники. Хочуть набирати люду на різні відбудови: чи то шахти, чи на металургійний завод – хіба мало руїн війна залишила? Брали навіть після семи-восьми класів – майже дівчур! Бо де ж ті дорослі чоловіки? Кого війна не відпустила, а скількох покалічила! У них у селі все господарство, що так-сяк намагалися відновлювати, на жінках та на підлітках трималося: і орали спочатку на коровах, і сіяли вручну, і обробляли, і косили, і дрова рубали, і торф по болотах різали.

Галина, почувши про вербувальників, усміхнулась: а що? Чим не найкращий вихід для всіх? І вона подалі від тих пик заспокоїться, своє життя буде потихеньку влаштовувати, і вони видихнуть. Бо це ж правда, що вони одне одному, мов більмо на оці.

Пішла у контору після вранішньої дійки дізнатися, а чи ж правда на роботу куди можна записатися. У кабінеті їхнього голови Тимофія Уласовича сидів за столом якийсь плугавенький чоловічок з купою паперів і щось старанно виписував на окремому аркуші.

Галина привіталася, та чоловічок навіть рота не розкрив, щоб відповісти, лишень кивнув. Дописав своє і тільки тоді підняв очі на Галину. Побачив перед собою високу красиву дівчину, заусміхався масно, як кіт на сметану.

– Дівчино, долучайтесь до відбудови, де вже трудяться тисячі ваших ровесників і ровесниць. Це грандіозний проект нашої партії. І ви через багато років будете щасливі, що доклали і свою працю до розбудови улюбленої держави. Записуйтесь, не пожалкуєте. Найкраща молодь нашої країни там збирається!

Він присунув до Галини свої папірці, вмочив перо в чорнило і приготувався записувати її дані. Але та навіть позадкувала:

– Як це «записуйся», коли я навіть нічого не знаю, куди їхати, де жити, що я буду там робити. Такі справи, дядьку, нахрапом не робляться. Ви мені все розкажіть, а я ще подумаю, тоді й прийду, може, й запишусь!

Чоловічок скривився від її принизливого «дядьку», бо, напевне, сам себе він бачив зовсім по-іншому, відсунув назад свої папери і швидко заторохкотів:

– Наша рідна партія тобі пропонує роботу, а ти комизишся? «Подумаю»! Хіба партія може тобі пропонувати щось погане? Ти сама не знаєш, чого хочеш. Умови вам особливі подавай? Держава вас вигодувала, виховала, освіту дала, від фашиста захистила, а вам, значить, умови? Комсомолка? – суворо запитав він у кінці свого виступу.

Галина замотала головою, що ні.

Чоловічок аж рота роззявив:

– То ти ще й не комсомолка? Несвідома ти особа! А чого ж так?

Галина мовчала. А «дядечко», відчувши свою перевагу над цією молодю, такою, до біса, гарною дівкою, задоволено продовжив:

– Тоді взагалі немає про що і говорити. Бо у мене рознарядка: у першу чергу набирати комсомольців і партійців. Іди, не заважай мені працювати. До мені приходять ті, хто не сумнівається у завданнях своєї держави. Покликали – прийшли, виконали! Отак треба!

Галина хряснула дверима і пішла додому. До обідньої дійки у неї залишався час, тож вона встигне сходити додому, перекусити, ще й у хаті щось зробити. Бо робота завжди знаходилася, хіба її можна колись переробити?

Галина випила молока з хлібом і пішла поговорити з матір'ю, що поралася на городі. Передчувала, що розмова буде ой яка нелегка. Мати завжди осудливо висловлювалася про тих, хто покидав свою хату, батьків, прагнучи десь подалі знайти краще, дохідніше місце. Та сама не переживала за своїх дівчат, бо твердо була переконана, що вони зі свого села нікуди не пойдуть, ні в яке місто. Ну, хіба що в сусіднє село заміж повиходять. А так, щоб заробитись городськими – хіба вона виростила якихось ледащів та вертихвісток?

Галина нерішуче потопталась під старою яблунею, а тоді таки наважилась, підійшла до матері:

– Мамо, а що хочу вас запитати...

Та аж здригнулась від такої несподіваної появи дочки. Витерла рукавом спітніле чоло, викинула у купку вирвані з куща картоплі бур'яни та суху гудину, обперлась обома руками на лопату:

– А що таке, Галю? Питай! Уже поснідала? То бери лопату, та будемо картоплю вже кінчати, тут залишилося гінок п'ять, без оцієї. Бо вже бачиш, скоро і задоштитися може, а ми все ніяк її не викопаємо. Мене Хведорович, дай йому Бог здоров'я, відпустив картоплю копати. Каже, зараз роботи нема, а надвечір щоб уся ланка на комору прийшла. Ти мене чуєш? Лопата у клуні за бантиною стирчить. Галько, та чого ти на мене витріщилась, йди вже за лопатою чи питай, що хотіла. Бо стоїш і очі свої погані, – це вона так, щоб не зурочити свою красиву дочку, – вирячила на мене. Чи на мені щось намальовано?

Галина видихнула і якомога швидше заторохкотіла:

– Мамо, я хочу записатися на стройку. У Тимофія Уласовича люди з робочого набору сидять. Так я ото й подумала: поїду, грошей зароблю, може, вивчуся якоїсь професії, місце собі знайду хороше, вам гроші буду висилати...

Далі нічого не встигла проказати, щоб описати матері своє райдужне майбутнє, яке їй бачилось «на стройці», бо та відразу ж гнівно відповіла:

– Що-о-о?! Яка така «стройка»? Я тобі дам «стройку»! Хочеш поїхати подалі від батьків, щоб хвостом тобі вільніше крутилося? Я пам'ятаю, як тебе напівголу відтягувала від отого пройдисвіта! Срамниця! Волі захотілося? Від батьківського ока сховатися? Я тобі покажу волі, розпусниця! Заробляти вона поїде! Чим тільки заробляти? А тоді припрешся до батьків з якимось байстрам і нате, тату й мамо, виховуйте, вигодовуйте!.. Мені не треба таких грошей! Бо добре знаю я, які там на стройці гульки і як «заробляють» такі макоцвітні, як ти! Он з Настунькою Савчуковою чула, що трапилось? Та лучче б ти і не чула! Заробила, так заробила! На весь вік того заробітку хватить! Ой, Галько, і хто тільки тебе на таке напоумив? А про нас з батьком ти подумала? Будемо від людських очей ховатися, щоб не чути отого шепотіння? І по вулиці не пройдеш, щоб не почути... Невдячна ти...

Спробувала щось матері заперечити, але та спочатку сердито огризалась на дочку, а потім, мабуть, як останній аргумент, заплакала. Галина вже знала, що у такі хвилини матір краще не чіпати, нехай вдосталь виплачеться, потім трохи побурчить, а далі і взагалі легко зітхне й ніби забуде образу.

Галина поспішала на обідню діжку, летіла, бо за тією невдатною розмовою їй припізнилилась трохи – ніяк не виходило у неї переконати матір. Від швидкої ходи засапалась. Образливо було, що мати не схотіла підтримати її бажання вирватись звідси. Бо де вони з Василюю у своєму житті побували? У райцентрі на базарі? А світ же який!.. Він такий великий! Хіба інші люди так живуть? Кіно привозили минулого тижня про дівчинку-першокласницю Марусю Орлову. Галина дивилась на миловидну сонячну дівчинку, і заздрісно їй враз стало, що не одягала вона у своєму шкільному дитинстві такі формені платтячка з фартушком, і чорним, і святковим білим, як оті охайні міські дівчатка з портфеликами, що весело бігли брукованими вулицями без багнюки до школи. Портфелики... У кого зі школярів було таке диво? Та ні в кого! Всі сільські дітлахи ходили з грубими полотняними торбами в чорнильних плямах через плече, яких понашивали їм мами чи бабусі. Справжній портфель лише у голови є. Та ні, у Тимофія Уласовича, здається, планшет, з війни привезений. Галина портфель бачила хіба що у Румницької. Мабуть, у їхньої вчительки він зберігся ще з довоєнних часів, та й стара «німкеня» – не сільська, не з їхнього життя людина. А оті гарненькі беретики на дівчатках замість хустки, пальтечка замість куфайок, ловкенькі черевички замість неоковирних чобіт, хоч і ті не у всіх були. Сусідські діти ходили у школу в холодну пору по черзі, бо на вісьмох у сім'ї не вистачало взуття. А як тепло – так майже всі учні лопотіли шкільними коридорами босими ногами. Вона добре пам'ятає, що, коли у її останньому для багатьох сьомому класі фотографувалися учні разом на пам'ять біля школи, вчителька дітям у першому ряду ноги прикривала наламаними вітами з дерев, щоб на картці не виглядали босотою.

Вона тихцем мріє про інше життя, де і вона б гордо йшла брукованими вулицями у новеньких чобітках, у якомусь вигадливому капелюшку (як у тієї красивої вчительки, що з кіно), поспішала за продуктами до магазину, а не гнула спину на безкрайому городі, працювала продавщицею, наприклад, чи офіціанткою в буфеті... Ех! Ну чого вона має жити так, як бачать її батьки? Хіба діти не повинні шукати кращого місця, кращої долі? Отой її ненависний корівник! Хіба вона до кінця свого життя мусить сіпати діжки та вичищати смердючий гній? Та в неї скоро руки повідпадають! І так страшні зробилися: великі, порепані, вічно червоні.

Зітхнула...

Ну що ж, ці вербувальники поїхали, прийдуть інші. А вона тим часом спробує якось вмовити матір. А якщо переконає її, то і батько легко погодиться.

А поки що... Ой, корівоньки її ревуть! Відні, зачекались уже на свою благодійницю-доярку.

\* \* \*

Поки що мрію про ліпшу долю у далеких краях довелося відкласти. Не до того стало – захворів їхній батько. Він і так ледь живий з війни повернувся, скалічений і тілом, і душею. Мати спочатку на нього дихати боялась – такий він був слабкий, все його свіжим молоком та відварами баби Марфи відпоювала. Особливо відгодовувати було нічим – бо вдома майже нічого і не водилось, важко село відновлювалося від війни. Та й усе, що можна було перетворити хоч на якусь копійчину, відвозилось чи у кооперацію, чи на базар. Адже податками влада пообкладала, хай їй! І платити мусили всі. А у них же діти. Дівчатка їхні ростуть, витягуються,

на дівок на виданні коли тільки й встигли перетворитися. Якось же їх треба одягати, хоч чимось порадувати.

Батько довго кашляв, влітку ще якось тримався, а на осінь зовсім заслаб. Не допомагало вже нічого: ні відвари, ні розтирання, ні знахарки. А тоді відмовився їсти, перестав вставати з постелі. Їхній фельдшер Ананій Лукич майже кожного дня заходив до хати. Давав хворому якісь порошки, гіркі й солодкі мікстури – тільки для чого, й сам не знав, бо розумів: Семен уже на Божій дорозі.

Баба Марфа мало не щодня ходила по віддалених лісах, шукала особливі трави, щоб зробити потрібний відвар, сиділа подовгу біля сина. Якось увійшла до хати, а Семен чогось на долівці лежить. Баба Марфа обурилася та до невістки:

– Уляно, а чого це Семен тут лежить? Хіба ж так можна? Чи літо надворі? По долівці холод який іде, він і так слабкий, а тобі і байдуже?

Невістка витерла заплакані очі, прошепотіла:

– Мамо, мамо, як ви можете таке казати? Та хіба б я поклала його там? Він сам перебрався на низ, каже, легше йому на холодному та на рівному лежати, бо на ліжку дихати немає чим, пече йому в спину.

Баба Марфа сумно подивилася на неї, похитала головою, перехрестилася, ледь чутно прошепотіла побілілими губами:

– Уляно, невже це все? Господи, чи я думала, чи гадала, що доведеться дитину свою вперед туди проводити? – вона замовкла, а тоді заголосила: – Та я ж ту війну заледве пережила, поки він там був! А він вижив, Семенко мій, вижив... А тепер? Ой, Божечку, мій Боже! Та для чого мені тут дні без мого синочка, коли він піде?

Невістка перелякано дивилася на свекруху:

– Що ви таке кажете? Перестаньте! Він же ще живий! Навіщо ж ви його... – не договорила, знову заплакала.

Баба Марфа обняла її, загойдалися разом з невісткою у якомусь розпачливому танку, зашепотіла їй на вухо:

– Знаю, Уляно, коли так буває. Бачити довелось багато. То його земля вже до себе просить, ото ж і тягне донизу. Страшно таке казати, та знаю: скоро помре. Через день-два...

Посиділа трохи з сином, мовчки пішла, як та потороча. Невістка подивилася здивовано їй вслід, подумала, що свекруха, в лиху годину, з глузду як не зовсім, то трохи таки з'їхала.

Марфа зналася на травах, баби часто до неї зверталися за допомогою, не покладалися на медицину в подібні Ананія Лукича. Тільки Уляна цього разу свекрусі не повірила, бо зовсім не вкладалось у голову, що чоловік її в тій кривавій бійні вижив, а тепер що ж – вона його втратить через якусь застуду? Ні, так не буде, так не може бути! Знову бігла до Ананія Лукича, а той тільки руками розводив та очі відводив, бо нічим допомогти не міг: застарілі болячки, марна ж Семен чотири роки у сирих окопах сидів.

Уляна тоді напосілася на нього: давай бомажку, повезу в райцентр лікувати, як ти тут не можеш.

Ананій Лукич тільки головою похитав:

– Не вези, Уляно, бо не довезеш. Для нього дорога дуже важка буде.

Не послуhalася, пішла до голови просити воза з конем, щоб хворого доправити. Поїхали з Ваньком, іздовим, у лікарню райцентру. Та тільки з половини дороги вернули – правду сказав Ананій Лукич.

Не відпустила війна їхнього батька, таки дісталася й опісля, все одно забрала. А за місяць слідом за сином пішла і баба Марфа.

Зовсім сумною і ніби пустою стала їхня кривенька хатка. Ще дужче вигнулася стіна від старого, вже опустілого, Омелянового садка, призьба осінніми дощами вимилася, просила полагодити. Дівчата вранці особливо мерзли, бо за ніч погано натоплена утлим хмизом під холола, ніби тиждень її не розпалювали, – берегли паливо. Зима вже не за горами, не сьогодні-завтра вдарять морози, а дров немає, та й хату ще не утеплювали – весь час робота у колгоспі та вдома забирала. Та й що може зробити одна згорьована і розгублена жінка та її двоє дівчаток?

Важко і тоскно стало довгими темними вечорами у холодній, ледь натоплений хаті. Мати ніяк не могла оговтатись, звикнутись з тим, що тепер вона – єдина хазяйка у цій хаті, відповідала за дівчат, за хазяйство, за всю господарю. Дні потихеньку тенькали, а Уляна все дужче журилася, тонула у розпачі. Посіріла лицем і, здається, душею. Постаріла якось одразу, збайдужіла до всього. Галина звикла, що у матері раніше всяка робота горіла у завзятих руках і ніколи не виглядала обтяжливою – так вона легко з усім управлялася і втоми ніби ніколи й не знала. А тут...

Дівчата принишкли, до матері зайвий раз не озивалися, бо розуміли: мати горює, вона десь далеко, мабуть, пішла у своїх споминах кудись назад по роках, де вона і батько були молоді, гарні і щасливі, сповнені надіями на довге безхмарне життя. Та не справдилось те видиво юності, обмануло і розтануло, пішло слідом за батьком.

Але навіть найдовша зима все одно колись та минає. І постійний нестерпний холод, що інколи до корчу зціплював тіло, здався, поступово відходив. Неохоче відпускав зі своїх холодних лап зсудомлені душі пожильців цієї вистудженої за зиму кривенької хатки – потихеньку добиралось і до них рятівне тепло.

Легідна весняна привітність не оминула зажурених вдовиних вікон. Разом з променями сонця весна просилася у благоденську господарю порадувати вже зовсім зневірених, втомлених від безвиході людей. Зцілювала простим своїм доторком теплого повітря, вивільняла серце від страждань та мук розпачу і найголовніше – подавала надію на відродження.

Мороз уночі все ніяк не відходив, уперто тримався до останнього, та вдень при зміцнілому і високому сонці його сили втрачались. Уже і ранні вербишки жовто закошлатились над струмками та на болоті, деякі зовсім нетерплячі рослини на пригірках весело заяскріли раптовою зеленню. Річка, звільнена від криги, більше не змогла втримати у собі по-молодечому прудкі весняні води, щедро розлилася на обидва боки. Люди дивилися і тихо раділи: стільки води – тож земля не буде пустою і

неласкавою цього року, тож будуть усі з хлібом, з доброю городиною, а худобина – з кормами та сіном. Аби тільки не зурочити таку обнадійливу весну!

Як Галина любила цю пору! Позаду довга зима, тягучі й темні короткі дні, позаду нескінченний, здавалось, холод. Весна лишень своїм приходом завжди обіцяє наперед щось незвичайне, від чого дівоча душа завмирає і широко вірить у ті вітряні обіцянки. Кожен новий весняний день, щоразу і довший, і світліший, і тепліший, потихеньку затирав дівочі страждання, смуток за батьком, за улюбленою бабусею, згладжував шершаві спогади про несправджене кохання.

Хотілося знову жити, хотілося чогось нового і незвичайного. Тільки де у їхньому селі це нове і незвичайне взяти?

Думки про нове і незнайоме життя, інакше, аніж у їхньому селі, знову заповнили Галину. Це інакше життя нуртує без неї! Без неї! А її роки молоді втікають, і чим далі – тим швидше. Встигнути б тільки наздогнати, не прогавити!

Треба все-таки їхати, скоріше їхати звідси!

\* \* \*

Знову в село приїхали чужі. Думали спочатку, що вербувальники. Коли ні – військові. Шукають якусь «дислокацію». Щось хочуть чи випробовувати, чи розмішувати неподалік. Село аж гуло від таких новин. Одна незнайома людина з'явиться на чийомусь подвір'ї, так і то для мешканців маленького поселення – величезна подія, обговорювати будуть чи не тиждень.

А тут! Стільки нових, незнайомих людей, та ще й військових! Кожний у селі намагався викласти своє бачення ситуації, чим же це їхня місцевість так привабила армійців? А ще хтось пустив слух, що виселятимуть усіх, навколо орати вже не будуть. Села не буде!

Голова Тимофій Уласович ледве заспокоював розбурханих тривожною новиною людей. Ніби переконав, та все одно напруга нікуди не поділась – хіба ж владі отак можна з одного разу повірити?

Тимофій Уласович особисто зустрічав вимушених гостей і розподіляв, кого і в які хати направити на постій. Туди, де мешкали молоді дівчата, голова далекоглядно нікого не посилав. Не вистачало йому тільки амурів і всього того, що опісля трапляється. Молоді вояки шиї вивертали – так заглядались на сільських дівчат, а ті аж пищали, коли бачили військову форму. Та голова стільки уже на цьому світі прожив, тож знає, чим це взаємне іскріння закінчується. У кращому випадку заміж їхніх дівчат зманювати будуть. Та, як показує невблаганний життєвий досвід, часто той «заміж» виявлявся на нічку-дві.

А йому вже встигли й донести, що на старшу дочку покійного Семена Шульги дуже заінтересовано поглядав якийсь лейтенантик. Його якраз Тимофій Уласович розподілив до сусідки Шульги, баби Давидихи. А він, виявляється, і через тин та палісадник розгледів дівку. Ну що ти будеш робити? І що вони за народ, ці військові? Скрізь гарних дівчат набачать! А Тимофію Уласовичу треба пильнувати і дбати про своє населення: дівчата як робоча сила у селі не зайві. І так уже скількох на навчання відправив. Скільки

вступило, а скільки тих, що не вступило, а в село не повернулися, бо правдами і неправдами у місті залишалися. А йому за кожну людину в райкомі, у тих високих кабінетах, відповідай. Бо зараз же розумні всі стали, в академіки пруться, а волам хвости крутити ніхто не бажає. Всі хочуть у культурне місто з некультурного села. А те, що «некультурне село» місто годує, якось забувають. Що б вони, городські, без них робили?

Та скільки сам з собою не ремствує на оту армійську навалу, але виконувати розпорядження райкому треба: «забезпечити і всіляко сприяти» і водночас самому пильно стерегти своє. Крутись, Тимофію Уласовичу, щоб, як кажуть, і вовки були ситі, і вівці цілі.

Тимофій Уласович на кожному кутку, де молодь збиралася, приставив своїх довірених хлопців за дівчатами глядіти, щоб оті пришлі солдатики до чужого руки не простягали. Тихенько нашіптував вказівку «постовим» у випадку чого по чужих руках, загребущих і ласих, культурненько давати, але баталій не розводити. Бо ж, не приведи Господи, піде розголос, втрутяться вищі сили, і Тимофію Уласовичу не позаздриш. Він уже бував на килимі у райкомі, прочуханки отримував і не раз, тож знає, як це «приємно». Та тільки тоді погрози видавались більше для острашки. А як військові замішані, то на серйозне може обернутися. Змусять покласти на стіл червоненьку книжечку – і все! Не допоможе навіть славне фронтове минуле – все, прощай, подальша трудова біографія, забезпечена старість. Ким тоді у колгосп – іздовим? Ой, горечко! І де вони тільки ті вояки з їхніми «государственными ділами» взялися на його сиву голову? І принесла ж їх нечиста саме до колгоспу Тимофія Уласовича! Не могла вона, ота нечиста, трохи схибити, так кілометрів на сім, і занести їх до Гната Йосиповича. У них там і село більше, і колгосп трохи багатший. Так ні, сюди приперлись! Добре, що хоч тижнем обіцяли обійтись, а як начальство накаже – то і швидше заберуться звідси. Що вони тут шукають, чого нишпорять – невідомо. Військова таємниця! Отак! У його селі, на його землях якісь прибульці хазяйнують, а ти, господарю, мовчи, не сікайся, навіть нічого і не питай.

Хоч Галина і намагалася не замикатись у собі, та звістка про те, що наприкінці зими Микола став батьком, знову прихилила її до землі. Галині не хотілося нікого бачити, не хотілося нікуди ходити. Їй здавалося, що всі навколо жаліють її, нещасну, покинуту мало не перед самим весіллям наречену, до того ж уже стільки часу самотню. Всі подружки як не заміж повиходили, так заручилися, а вона сама й сама, і ніхто в око не впав. У Василя і то вже ніби постійний залищальник з'явився. Галині навесні двадцять другий рік – туди-сюди, скоро старою дівою називатимуть. А людям хіба ж роти позакриваєш? І так шепочуться за спиною: молодша сестра на п'яти наступає. А як же бідній дівчині заміж виходити, якщо припече? Хіба годиться переходити дорогу старшій сестрі? Бо кажуть же: тоді старша ніколи вже заміж не вийде, так і залишиться дівувати до сивини в косах.

Галині від тих ніби щиросердних, співчуваючих поглядів тільки тоскно робилося, хотілося забігти якнайдалі, заховатися від усіх. Зате Василина, як могла, переконувала сестру, що сидіти вдома і нікуди не ходити – це нерозумно. Дівочий вік короткий, а вона хоче монашкою жити? І Микола відразу ж зрозуміє, що його покинута наречена за ним побивається, світу білого не бачить, тужить досі за ним, єдиним і коханим. Невже Галина хоче, щоб Микола, а особливо Марина зловтішалися з її незavidної долі?

Наостанок своїх цілком слухних і переконливих слів Василина майже кричала на сестру:

- Ти що, хочеш, щоб отой нікчема півнем ходив, хвіст задравши? Дивіться, мовляв, який я молодчага: найкращі подружки через мене горшки побили, розсварилися на смерть, а тепер ще й колишня через мене сохне-всихає. Дурна ти, Галько! Ти, навпаки, повинна йому показати, як тобі гарно і без нього живеться, а найбільше - який він йолоп, що таку дівчину втратив!

Галина слухала свою молодшу сестру і тільки сумно посміхалася:

- Що ти, Васю, хіба я зможу нині на щасливу скидатись? Ти подивись на мене: змарніла, схудла, почорніла і, мабуть, споганіла. Знаєш, чого мені оте все вартує: голову задирати і посміхатись, коли вони любляться? А тепер вже і дитинку колишують, - і знову заливалася сльозами.

Менша не здавалася:

- Якщо отак будеш сльози лити, то скоро і справді будеш чорна і покручена, як баба Давидиха. Ніхто на тебе й не подивиться. А знаєш, на кого баба схожа?

- На кого?

- На Бабу-Ягу! О! І ти будеш Ягою! Ні, Ядею, бо трохи молодша!

Таки змогла переконати Галину вийти увечері хоч на колодки, якщо тій у клуб далеко йти. Та обом не дуже й хотілося, тим паче перед цим дощі були, дороги зробилися грузькі - геть забрюхаєшся, доки в той клуб долізеш. Тож молодь поки що збиралася по своїх кутках.

Василина і Галина прийшли досить пізно, а на вигоні вже хтось зметикував і вогнище розпалити. Гарною виявилася придумка, бо холоднувато ще надворі вечорниці влаштовувати, до справжнього тепла не близько. Та все одно на колодках було весело. Хтось перешіптувався про своє, пари міцніше горнулися одне до одного, а інші парубки тільки клинці підбивали до дівчат. Спочатку всі гомоніли жваво, перегукувались жартами, а тоді, як завжди, завели пісень. Навколо добрячого вогню (хлопці постарались) збилися у тісне коло, щоб зігрітись від ще неласкавої весни, і виводили то «Чорноморець, матінко», то «Вечероньки не доіла», то «Шумлять верби». Хто яку перший втне або сильним голосом переб'є, той і виводить далі. Галина раніше дуже любила такі змагання, бо їй рівних не було за силою та красою голосу.

Вона поглянула на веселих хлопців і дівчат і раптом відчула, що через свої сумні події скучила, ой як скучила за посиденьками зі сміхом, жартами, піснями. А ще: як їй хочеться заспівати разом з усіма, та тільки негоже. По батькові і бабусі Марфі року ще не минуло, тож сиділа мовчки і слухала, як інші виводять.

Аж несподівано почула за спиною:

- А ви чого не співаєте? Невже така гарна дівчина пісень не знає чи, може, співати не вміє?

Галина відразу ж зрозуміла з голосу, що то хтось чужий - у них у селі так не говорять. Повернулася і побачила незнайомого хлопця у військовій формі. Та ні, здається, вона його вже десь бачила. Так-так, це саме він

приходив пару днів тому купувати молоко. З матір'ю домовлявся, тож вона його не дуже запам'ятала. Але щось у його погляді збентежило Галину.

– Співати я вмію і люблю. Та поки не можу – не годиться.

Хлопець здивовано на неї подивився:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию ([https://www.litres.ru/pages/biblio\\_book/?art=65997581&lfrom=362673004](https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65997581&lfrom=362673004)) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.